

RIJEČ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 43, godina XXII
maj, 2017. [str. 121-125]

© Monos 2017

Kaćuša

Safet Berbić

Sa malom slikarskom planšetom pod pazuhom i dva-tri papira istrgnuta iz nekog dječijeg bloka za crtanje zaputio sam se niz mahalu. Od Lojina brda dolje ka čitaonici, gdje stanuje Omer Čolić, vodila me uska seoska cesta. Budući da je imao slikarski vrlo zahvalne crte lica, htio sam mu napraviti portret, baš onakav kakav sam nedavno napravio i rahmetli Zejčiru i rahmetli Sulejmanu, mom ocu, i živim i zdravim Hamidu i Ibrahimu i mnogim drugim ljudima iz mahale, sadašnjim i budućim rahmetlijama.

Našao sam ga na drvnjaku, na svojoj bašči, u svojoj avliji, u kojoj je provodio posljednje dane sa suprugom i djecom što dođu, tako, uz bajrame. Tu, u sjeni starog bijelog duda penzioner Omer je presjedio ostatak svog života, tiho, mirno zaradivši i u penziji još jednu penziju. Upamtio sam ga starog, kao i svog oca. Ti naši stari uvijek su bili stari, kao da su se stari i rodili, ili kao da su se rodili u pretprošlom stoljeću, izbrazdani, mršavi, koščati, krezavi, grbavi, isluženi. Ruke su im bile drvenaste, grube, ispresijecane posjekotinama, sa oljuštenim dlanovima što su šuškali i kad se skvase, merhabali su se bez stiska, kao da pružaju parmak ili tahtu, svi su oni odreda nosili na glavi francuske kape, stare izbljedjele sa davno zdrljenim pipkom sa vrha (ko zna gdje i kako), svi su oni pušili, pili nisu (kažu da su nekad, u mladosti znali bogme i popiti), ali su klanjali redovno.

– Merhaba Omeraga– viknuo sam sa makadama, onako preko ograde od hrastova prošća, čim sam ugledao kako moj slikarski motiv sjedi u bašči i plete sepetić.

– Merhaba – otpovrnuo je nekako nevoljko.

Nisam htio odugovlačiti kako bih ga odobrovoljio nego sam krenuo onako uglavu, znajući da su stari ljudi tvrdoglavi i da ti ih je zalud uvjeravati u bilo što suprotno od onoga što su oni sebi utuvili u glavu.

– Hoćemo li napraviti jedan lijepi portret Omerbeže?
– pitao sam podigavši planšetu nauznak i počastivši ga ovaj put begovskom titulom.

RIJEČ

– Aja bome – zanjihao je glavom poput matematičkog klatna i dodao – ti, koga god nacrtáš, taj umre! A i ne dà to naša vjera.

Iako je bio veliki vjernik Omer se bolesno plašio smrti i neskriveno je o tome govorio. Nije pomoglo ni to što sam ga kao vjernika upozorio citirajući kur'anske riječi: “Svi smo mi Allahovi i svi se Njemu vraćamo” i što sam rekao kako je rahmetli Zejćir bio zaista bolestan a kako je on (Omer) zdrav k'o dren. Slagao sam, naravno, jer i Omer se već godinama hrve sa bolnim plućima, kašljuca često, teško diše, a u grudima mu škripi baš kao što škripi onaj sepetić što ga upravo prevrće u rukama i upliće vrh tankom lutikom.

– Uredu – rekao sam, stavio planšetu pod mišku i krenuo nazad, neobavljena posla.

Istinu je rekao Omer, i mogu ti pričati o tome kako je svaki portret nastao, kako je Zejćir, zaista samo dvadeset dana prije smrti pozirao na nogostupu, kako je Ibrahim pijuckao rakiju dok sam ga portretirao a Hamid stajao poput statue, nepomično – morao sam ga upozoriti da slobodno diše jer on je bio zaustavio i dah – miran i potpuno predan poslu. Gluho bilo, bio bi to prvi model koji bi izdahnuo, a da nije prošlo dvadeset dana, i to ne zbog bolesti, moj Omere, već zato što nije znao kako se to radi. Jedan šeret iz mahale nagovarao me, dok mi je Hamid pozirao, da nacrtam njegova bika mjesto njega, pošto je on strastveno volio volove. Ne bi ni primijetio, govorio mi je. Toliko zao ipak nisam mogao biti. Uradio sam mu lijep portret, a on nam je za nagradu dao cijelu cigaru. Kupovnu. Ne znam otkud mu u to ratno doba.

Dvadeset dana prije njegova preseljenja na ahiret, kako rekoh, sa svojom planšetom obreo sam se na Zejćirovoj bašči. Sjedio je na nogostupu prekrštenih nogu, u opancima što su popucali od starosti pa ih je tu i tamo malo pritegao telefonskom žicom. Kapci su mu bili obješeni, donja usna pomodрила, ispucala, popuštala je pod zajedničkim uticajem gravitacije i labavih mišića. Brazde na čelu rasporedile su se u pet dvostrukih redova na obje

strane čela, samo je ona srednja bila upotpunosti sastavljena. A dvije paralelne brazde okruživale su sijede obrve poput linija kojima crtač u stripovima predstavlja pokret nekog dijela tijela, kao nekoliko malih zagrada u nizu. Sijede vlasi iznad velikih ušiju bile su zapuštene, rijetke, a njihovu bjelinu dodatno je naglašavalo ugljenomrko lice. Umorno tijelo pokrivala je samo bijela košulja (zapravo nekad je bila bijela) koja je bila prilično prljava i na mjestima (naročito na rubu kragne) poderana. Hlače od debele čohe vezao je priuzom. Tako sklupčan nalikovao je nekom antičkom isposniku, čovjeku koji se odrekao svih ovozemnih užitaka i smisao i ljepotu življenja našao u unutarnjem miru. Kao kakav filozof. A Zejćir je, tako bar kažu, bio sušta suprotnost takvoj predodžbi: volio je puno popiti i znao se opijati do besvijesti. U džamiji ga nisu baš često viđali. Penziju je zaradio održavajući lokalne makadamske puteve, a kad se dobro napije znao je odlično zasvirati i zapjevati. Bio je pravi virtuoz na šargiji: zabacio bi je iza vrata i tamburao i pjevao izvorne pjesme saplićući jezikom i artikulirajući neke nerazumljive riječi. Često je uz rakijski kazan znao prepričavati jedva razumljive dogodovštine sa nekog ruskog fronta kamo ga je ratna sudbina, kao jakog i naivnog seljaka, odvela u Drugom svjetskom ratu. Tada bi prepričavao kako je Muhameda od strijeljanja spasila sura *Ihlas* koju je zaučio naglas neposredno prije komande: “*Feuer!*” Njemački oficir je, kaže, istupio i rekavši: “*Muhamedan*”, izvukao Muhameda iz stroja. Muhameda se sjećam po tome što je nosio šalvare i pàs, i fes umotan neakvom flanjurom u zvrk poput bureka i da je biberio kahvu. Zejćir je često pjevao svoju omiljenu rusku pjesmicu:

Расцветали яблони и груши,
Поплыли туманы над рекой.
Выходила на берег Катюша,
На высокий берег на крутой.
Выходила, песню заводила
Про степного, сизого орла,

Про того, которого любила,
Про того, чьи письма берегла.
(...)

Ali tako nejasno da smo mi razumjeli ovu lijepu pjesmicu o Kačuši, otprilike ovako: *“Ne sakrši maja, i llegendarnaja maja, što našu rodnuju pjesmu privjet.”* Tako smo mi naučili i tako smo u šali pjevali i zadirkivali ga. Jedine dvije ispravne riječi koje smo razumjeli iz cijele pjesme bile su: *privjet*, odnosno *pozdrav* i *rodnaja*, odnosno *rodna*. Sve drugo je bilo bez ikakve veze.

Zeјćir je zamišljeno gledao u vrh gumenog opanka, nepomično, upravo kao kakav model, a ja sam se ponašao kao slikar nad slikarima, misleći tada da, ako ja ne napravim njegov portret i ne ovjekovječim ovaj bolni trenutak istine, neće to učiniti niko drugi, a jedna ovakva ljudina ishlapić će brzo iz našeg sjećanja. Portret će biti stalni podsjetnik na Zećana. Brzo sam ga skicirao, a onda se zabavljao detaljima. Sve je na njemu bilo mrko osim sijedih vlasi iznad ušiju i odbleska jakog sunca na ćelavoj glavi, na vrhu baburastog nosa i na ispupčenoj donjoj usni. Stari ljudi su zaista zahvalni za portretiranje, čak i sitne asimetričnosti se praštaju i vješto skrivaju naglašavanjem karikaturalnih detalja. Dok sam ukrštao linije gradeći još jedan portret sjetio sam se kako je upravo Zeјćir, osvjeđeni ratnik, jednom, dok sam portretirao Bráјana, kazao kako u svakom ratu uvijek ima onih koji radije crtaju nego što pucaju te da ga je jedan Rus također crtao na Istočnom frontu. Imao bi on i sad šta reći, ali nema više snage ni da diše.

Za dvadesetak minuta portret je bio gotov, za dvadesetak dana i Zeјćir je bio gotov. Neće proći puno, možda godina-dvije, a na onaj svijet će otići i Omer. Ibrahim će “preseliti” dvije decenije kasnije, a dotle filtrirati kroz jetru i bubrege svakog ubogog dana po jednu polovku rakije, najmanje. I to naštesrce. Hamid je još živ. I za jednog i za drugog, a bo-gme i za trećeg, doktor je govorio da su medicinski fenomeni. I jesu. Koliko li su samo

puta Braјan i Zeјćir osvanuli u kanalu da se probude sa prvim jutarnjim zrakama sunca i da nastave tamo gdje su prethodnu večer stali. Pa da ponovo zapjevaju rusku pjesmu o Ekaterini, vjernoј ljubi što čuva svoju ljubav dok njezin dragi čuva domovinu u ratu.

Pokazao sam Zeјćiru portret. Nasmijao se razvukavši samo jedan krajićak usne. Mislim da ga je i taj napor zabolio, ali htio je uljudno pokazati zadovoljstvo. Nisam siguran da je išta vidio.

Dva dana uoči Zeјćirove smrti odlučio sam ga posjetiti. U džep maskirne uniforme stavio sam dvije cigarete, dvije *drine* sarajevske, umotane u papir iz nekog ruskog romana. Zaključio sam to čitajući odlomke o sibirskim brezama. Usput sam, pred samim nogostupom, na kome je pozirao bolesni Zeјćir, naletio na Bráјana i Bráјku. Obojica se zovu imenom Ibrahim, ali niko ih u selu nije tako zvao. I oni su krenuli posjetiti Zeјćira.

- Merhaba Bráјane!
- Merhaba Bráјko!
- Merhaba!
- Merhaba!
- To i vi pošli obići hastu?
- Ja!

U maloj izbi okrenutoj jugu bio je jedan prozor što gleda u plavetne vrhove Konjuha, na njemu platneni zar razvučen na metalnoj šipci, na prozorskoj klupici pepeljara sa mrkim lugom i ostacima novinskog papira u koji se motala cigareta. Zapadna strana bila je napola ispunjena starinskim kaučem sa oker presvlakom i zguzvanom dekom dizajniranom velikim plavim, crvenim i drap kockama. Nije se moglo zaključiti je li mu ona služila kao prostirka ili kao pokrivač jer je pola bila na njegovim oteklim mrkim nogama, a pola pod njima. Sjeverna strana sobe ustupila je pročelje za *weso* peć, popularnu banovičku pećicu na ugaj. Na njoj komad prohe zamotan u kuhinjsku kanjavicu i jedna časa, u časi nešto što liči na grah, u grahu utopljena muha. Na istočnom zidu ram sa puno malih crnobijelih fotografija. Upada mi u oko ona na kojoj su Zejćir i supruga mu Munira, okruženi svojom dječurlijom. Svi mladi, veseli, lijepi. A sve je nekako oko njih bijedno, primitivno, zaostalo: Ročkina kuća pokrivena drvenom šindrom, ostaci neke stare volovske zaprege uslonjeni uz košaru, očerupan plast sijena, jedno radoznalo dijete prekrštenih nogu i ruke dopola gurnute u usta izviruje iza hudžere i neplanski ulijeće u kadar...

Brájan i Brájko sjedaju na pod, zastrt nekim otrcanim tepihom. Sjedam i ja pored njih. Zejćir leži kao vrbov dornjac što se od starosti srušio preko potoka koji krivuda Hadžijinim Palučkom. Kroz njegovo preostalo živo vlakno još curi život, a pored njega i mimo njega nezaustavljivo hurlja život. Brájan vadi iz džepa svoju "milost", komad tvrdog novinskog papira i iz duhankese istresa komade sitno isjeckanog korijena duhana. Kad bi popušili sav proizvedeni domaći duhan ljudi bi sušili i stabljike duhana, i sam korijen, a potom ih sjeckali i motali u papir. "Dobra duša" je izvadila taj pribor i počela motati cigaretu svom starom prijatelju. Kad je dovršio posao pružio mu je ono što bi trebalo biti cigareta. Iz tog zamotuljka frktali su komadići duhan-

ske stabljike kao da je unutra zamotano samo iverje. Pošto Zejćir nije imao snage primiti je rukom Brájan mu je stavio direktno u usta. Jedva je zinuo i pokazao biserne zube. Cijelo selo je pričalo kako Zejćir ima lijepe i zdrave zube. I to sve. Nije nikad izvadio zuba, ali ih nikad nije ni prao. Eto, i to ima. Brájko je također smotao cigaru, ali on je donio s "linije" prstohvat pravog duhana i ugurao ga malim drvenim štapićem u slamčicu od soka. Kaže da gori kao pravi cigaret-papir. Taman kad je Brájan kresnuo upaljač da užeze Zejćiru cigaru desilo se nešto što nisam mogao nikako pretpostaviti. Pogledao je niz umiruće tijelo i zaustavio pogled na Zejćirovim majavosijedim prsima što su se u nepravilnom ritmu nadimala i spuštala, a onda ga, nimalo nježnim pokretom, uštinuo za bradavicu, vinknuvši kroz smijeh:

– A, šta će ti ove sise, Zejćire?

Bilo je to toliko simpatično i toplo založeno staro prijateljstvo da je Zejćir, od sve muke, razvukao usne u topao osmijeh, a od sreće u oku mu je zaiskrila i jedna suza. Kakva slika. Gdje mi je sad planšeta. Gdje mi je fotaparat, makar.

– Ma' tam! – rekao je Zejćir i još se jednom nasmijao – nikad od muške sise nije bilo hajra.

Tako je govorio Zejćir uvijek (Marš tamo) kad bi htio dati do znanja nekome da je simpatičan i drag i da je dobrodošao u društvo. Znao je to Brájan, zato je to tako i uradio, a znao je vjerovatno i nešto više o beskoristi muške sise. Možda su je vezali za život što se upravo gasio.

Izvadio sam obje kupovne cigarete iz džepa i pružio ih Zejćiru. Brájan je skinuo ruku sa njegovih prsa i ponio je ka ustima. Izvadio je iz polumrtvih usana smotuljak svoje cigarete koja je bila već napola prazna jer su se treščice duhana rasule po Zejćirovu vratu. Usadio sam mu kupovnu cigaretu u modrocna usta kao da ubadam u zemlju mladu rasadu i pripalio. Drugu cigaretu sam mu stavio u ruku, a on ju je odmah vratio nazad

i usmjerio ka Brajanu rekavši ponovo: – Ma' tam! Dok je uvlačio dimove, duboko, kao da uzima sâm kisik iz boce, suza po suza kotrljala se niz mrke obraze, klizile su niz vrat i natapale ovratnik i jastuk opšiven ostacima Munirinih dimija. Smrt je mirisala duvarevima. Još jedna muha zvrnzala je oko čase na peći. Zejćir je pušio svoju zadnju cigaretu. Kupovnu. Sahratio je suprugu, sahranio je sina Nusreta, velikog heroja, a sada ide i on. Otišao bi i da mu nisam uradio portret, moj Omere.

Bilješka o autoru:

Safet Berbić, romansijer, pripovjedač i slikar, rođen je u Tuzli 1964. godine. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je u Banovićima, a književno obrazovanje stekao na odsjeku za Jugoslavenske književnosti i hrvatskosrpski / srpskohrvatski jezik na Pedagoškoj akademiji u Tuzli i Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Posjeduje veliku zbirku portreta rađenih olovkom i iza sebe ima nekoliko samostalnih izložbi. Urednik je i voditelj radijske emisije Radio forma Radio Banovića koja se neprekidno emitira od 18. februara 2008. godine. Autor je brojnih novinarskih tekstova i filmskih scenarija: Jedna priča o Banovićima, Sunce za rudare itd. Suosnivač je nevladine organizacije Moja generacija i utemeljitelj "Međunarodnih književnih susreta Lejla Avdić". Dobitnik je nagrade Bugojanska vaza (2015) za pripovijetku Kačuša. Do sada je objavio: zbirku pripovjedaka Sjenke na mjesecini (1996), te romane Edžel (2001), Otava (2008) i Fatimina ruka (2012). Živi i radi u Banovićima.

Sjenke na mjesecini, zbirka pripovjedaka, Monos, Gračanica, 1996., meki uvez, 14x20 cm, 101 strana, tiraž 1.000 primjeraka. Prva je Berbićeva knjiga. Nastala je bukvalno u rovu, na prvoj liniji fronta i bilježi, "iz prve ruke" dramatične godine rata u Bosni i Hercegovini. Pripovijetke Svi putevi vode na Brezumlilo i Pele našle su svoje mjesto u antologijama bošnjačke pripovijetke XX. stoljeća. Recenzenti Mirzet Hamzić i Čamil Softić.

Edžel, roman, ITD Sedam, Sarajevo, 2001., meki uvez, 13x20 cm, 410 strana, tiraž 1.000 primjeraka. U svom prvom romanu Berbić ponovo tretira ratna zbivanja u Bosni i Hercegovini i to prema istinitom događaju i preživljenim iskustvima. Roman govori o tragičnoj sudbini dvoje mladih i zaljubljenih u ratnom vohoru u kome se Bošnjaci i Srpkinja vole dok se Bošnjaci i Srbi nemilosrdno ubijaju. Ovo je svojevrsni antimilitaristički roman i istodobno zanimljivo ispričana povijest Bosne i Hercegovine u godinama rata. Recenzenti Mirzet Hamzić i Čamil Softić.

Otava, roman, JU "Centar za kulturu i informisanje", Banovići, 2008., meki uvez, 12x19,5 cm, 103 strane, tiraž 1.000 primjeraka. Ovaj kratki roman prekid je sa ratnom tematikom i Berbićevo zanimanje usmjerava u povijest Bosne, "Bosne koje više nema, Bosne u dimijama", kako sam kaže, u jedno izmaštano selo, u dno bosanske bijede i životnog očajja u kojemu dominira okrutni i bezočni pater familias. Dinamična radnja prilagođena tzv. brzom čitaocu te pozicija pripovjedača daju za pravo recenzentu Hamziću da ovaj roman/novelu usporedi sa Eccovim Baudolinom. Recenzenti Mirzet Hamzić i Redžo Salkić.

Fatimina ruka, roman, Bosanska riječ, Tuzla, 2012., tvrdi uvez, 13x21,5 cm, 444 strane, tiraž 1.000 primjeraka. Rudarstvo je u literaturi prilično deficitarna tema i to iz najmanje dva razloga: prvi je što je teško izmaštati atmosferu rudnika, a drugi je u činjenici da je još teže primaknuti se, a kamoli prestići briljantni Zolin Germinal. Stoga je Berbić često silazio u jamu i provodio vrijeme u mračnim dubinama rudnika kako bi nastao ovaj roman o rudarima. Recenzenti Hadžem Hajdarević, Mirzet Hamzić i Čamil Softić složili su se da je ovaj obimni roman prava alternativna povijest Bosne u industrijskom (rudarskom) ali i socijalnom smislu. Roman je također i psihološki i ljubavni. Doživio je dva izdanja. Bio nominiran za književnu nagradu "Hasan Kaimija".